

Research Article/Araştırma Makalesi

“Gazze-kırım”: Bu Dünyanın Ne Denli Korkutucu Olduğunu Bilmeyi Arendt’le Hatırlamak

“Gazacide”: Remembering with Arendt to Know How Scary This World Is

Gökhan AK¹

<https://doi.org/10.15659/tjss.2026.007>

ÖZ

İsrail Devleti, 7 Ekim 2023’den bu yana Gazze Şeridi’nde yaşayan sivillere karşı büyük bir kıırma başlamıştır. Soykırım [genocide], kent-kırım [urbicide], mekân-kırım [spaciocide] başta olmak üzere, her türlü kıırım, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçun İsrail Devleti tarafından işlendiği Gazze’de yaşanan bu gelişmeleri “Gazze-kırım” [Gazacide] olarak özel bir terimle betimlemek mümkündür. Zira günümüzde Gazze-kırım’ı icra eden Yahudilere karşı, bir zamanlar İkinci Dünya Savaşı’nda Naziler benzer soykırım ve insanlık suçlarını işlemişler ve bu olay, insanlık tarihine kapkara bir leke olarak “Holokost” [Holocaust] gibi özel bir terimle geçmiştir. Buna karşın, bugün İsrail Devleti ile vatandaşlarının, kendilerine 1940’larda yapılan bu soykırımı unutup, benzerini 2020’lerde -tüm uluslararası toplumu ve her türlü uluslararası hukuk kuralını hiçe sayıp, insan ve vicdanlı olmayı da unutarak- Gazzelilere karşı icra etmesi ise tam bir ironi ve çelişki oluşturmaktadır. Dolayısıyla, bugün “İsrail’in Holokostu” [Israel’s Holocaust], diğer deyişle İsrail tarafından Gazze’de sebep olunan “Holokost” olarak da nitelenebilecek kıırımlar ve insanlık suçları, vicdanlı insanlara bir yandan bu dünyanın, öte yandan bu dünyada kötülüğün sıradanlaştırılmasının ne denli korkutucu olabileceğini bilmeyi hatırlamanın hayati önemine işaret eder. Bu meyanda çalışmanın amacı, İsrail’in Gazze’de uyguladığı soykırım eylemleri ile insanlık suçlarının gerisindeki psikolojik ve içselleştirilmiş kötülük kodlarının çözüm ve analizini Hannah Arendt düşünüyü üzerinden yaparak ortaya koymaktır. Çalışmanın önemi, İsrail’in Gazze soykırımı üzerinden gerçekleştirdiği tüm kötülüklerin uluslararası toplumun gözünde sıradanlaşmasının ve yarattığı vurdumduymazlığın, uluslararası siyaset, ilişkiler, kurumlar ve hukukun geleceği bakımından büyük risk ve tehditler taşıdığına ve bugün İsrail’in uyguladığı bu soykırımı duyarsız kalmanın, insanlığın geleceğinde çok daha geniş kapsamlı ve vahşi etnik temizlik kalkışmalarına yol açabileceğine dikkat çekmektir. Esas olarak nitel araştırma metodolojisini benimseyen bu çalışmada, ikincil veri kaynakları kullanılarak bilimsel veriler elde edilmiş ve belge analizi, içerik analizi ve yorumsamacılık gibi bilimsel araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Soykırım, Gazze Şeridi, İsrail, Gazze-kırım, radikal kötülük, kötülüğün sıradanlığı

¹Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Topkapı Üniversitesi/İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi/Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü/ Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Pr., gak2081@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0674-9699

ABSTRACT

The State of Israel has been carrying out a massive massacre against civilians living in the Gaza Strip since October 7, 2023. These events in Gaza, where the State of Israel is committing all kinds of massacres, ethnic cleansing, and crimes against humanity, including genocide, urbicide, and spaciocide, can be described with the specific term "Gazacide". For just as the Jews who are perpetrating the Gaza genocide today were once victims of similar genocide and crimes against humanity by the Nazis during World War II, this event has gone down in human history as a dark stain, specifically referred to as the "Holocaust." However, it is a complete irony and contradiction that the State of Israel and its citizens, having forgotten this genocide perpetrated against them in the 1940s, are now perpetrating something similar against the people of Gaza in the 2020s by disregarding the entire international community, all rules of international law, and forgetting humanity and conscience. Therefore, today's "Israel's Holocaust," or the massacres and crimes against humanity perpetrated by Israel in Gaza, reminds conscientious people of the vital importance of understanding how terrifying this world can be, and how the normalization of evil within it can be. In this context, the aim of this study is to analyze and decipher the psychological and internalized codes of evil behind Israel's genocidal acts and crimes against humanity in Gaza, using Hannah Arendt's philosophy as a lens. The importance of this study lies in highlighting that the normalization of all the atrocities committed by Israel through the Gaza genocide in the eyes of the international community, and the resulting indifference, poses significant risks and threats to the future of international politics, relations, institutions, and law. It also emphasizes that remaining indifferent to this genocide perpetrated by Israel today could lead to far more widespread and brutal ethnic cleansing attempts in the future of humanity. This research, primarily employing qualitative research methodology, utilized secondary data sources to obtain scientific data and employed scientific research methods such as document analysis, content analysis, and interpretive analysis.

Keywords: *Genocide, Gaza Strip, Israel, Gazacide, radical evil, the banalization of evil*

"Kötülük sorunu, savaş sonrası Avrupa'daki entelektüel yaşamın temel sorusu olacaktır."

Hannah Arendt-1945

(Bernstein, 2010a, s. 256)

1. Giriş

Bir sistem kurucusu olmayan, aksine her şeyi dikkatlice düşünen ve aydınlatıcı ayrımlar yapan bir düşünür olarak, belki de 20. Yüzyılın en büyük siyaset filozofu olan Hannah Arendt, 1945'te şöyle demişti: "*Kötülük sorunu, savaş sonrası Avrupa'daki entelektüel yaşamın temel sorusu olacaktır.*"² Ve bu sorun, 1945 sonrası Arendt için temel bir sorun haline geldi ve o, 1975'de ölene değin bu soruna defalarca geri döndü ve hatta öldüğünde hâlâ bu sorunla mücadele ediyordu. Ancak, sanırız Arendt yanılıyordu. Zira İkinci Büyük Savaş sonrası entelektüellerin çoğu kötülük sorunuyla doğrudan yüzleşmekten kaçınmıştı (Bernstein, 2013, s. 137). Bu yüzden de 1945 sonrasında insanlık; Japonya'dan Doğu Türkistan'a, Guatemala'dan Kıbrıs'a, Bangladeş'ten Kamboçya'ya, Hocalı'dan Ruanda'ya, Bosna'dan Darfur'a, Irak'tan Afganistan'a, Suriye'den Ukrayna'ya, Yezidilerden Uygurlara, Rohingya'dan Gazze'ye asimilasyon, etnik temizlik, soykırım başta, her nevi insanlık ve savaş suçlarını görmüştür (Bozok Üniversitesi, 2025).

²Ayrıntı için bkz. (Bernstein, 2013, s. 137)

1940’lardan günümüze insanlığa karşı işlenen tüm bu suçlar, aslında geçen bu 85 yıllık dönemde kötülüğün -yine ve yeniden- sıradanlaşması idi ve gerek uluslararası toplumun, gerekse dünyanın farklı coğrafyalarındaki entelektüel kesimlerin temel sorunsalı gibi görünse de, “... aslında [belki de asıl] soru, onu nereden göreceğimize”³ idi ve dünya devletleri ve ulusları, uluslararası örgütlenmeler ile birlikte, insanlığın 20. Yüzyılda edindiği bu temel sorunsala, diğer deyişle “kötülüğün” farklı bakış açılarından bakmakla, 1945 sonrası kötülüğün birçok kez sıradanlaşmasına katkıda bulundu ve bugün Gazze’de süren İsrail Holokost’unun 100 binden fazla masum insanın canını almasına ve Gazze’lilerin her türlü insanlık ve savaş suçuna, etnik temizliğe ve soykırıma maruz kalmasına engel olamadı. Gazze’de soykırım, kötülüğün sıradanlaşmasının en son örneğidir ve ana sebebi, uluslararası toplumun kötülüğün bu sıradan yaklaşımıdır...

Bundan ötürü, 21. Yüzyılda kötülüğün dünya ulusları arasında sıradanlaşarak, kendisini en son, en inanılmaz ve en zalim-vahşi biçimde Gazze Şeridi’nde gösterdiğini vurgulamak pek de yanlış olmayacaktır. Bu meyanda, yabancı literatürde “Gaza-cide” olarak nadiren kullanıldığı paralelde, tarafımızca da Türkçe literatürde “Gazze-kırım” olarak da betimlenebilecek bu soykırım kötülüğü, İsrail Devleti ve onun Savunma Kuvvetleri tarafından 7 Ekim 2023’ten bu yana Gazze Şeridi’nde yaşayan sivil halka karşı işlenen “İsrail Holokostu”dur. Dolayısıyla Gazze-kırım, İsrail Savunma Kuvvetleri’nin bu küçük Filistin yaşam alanında gerçekleştirdiği soykırım ve insanlığa karşı işlediği her türlü suçla ilgili olarak, İsrail Devleti’nin Gazze Şeridi’nde gerçekleştirdiği Holokost’tur; bu yüzden de “İsrail Holokostu” tabiri, anlamını ve ruhunu, Yahudilerin İkinci Büyük Savaş’ta maruz kaldıkları ve “Holokost” olarak bilinen soykırıma benzer şekilde, bu kez Gazzeli Filistinlilerin 2020’li yıllarda Yahudilerce maruz bırakıldıkları soykırımdan almaktadır.

Nitekim Agos’un (2025) belirttiği gibi, BM’nin Filistin ve İsrail hakkındaki 72 sayfalık raporunda, İsrail’in 1948 Soykırım Sözleşmesi kapsamında yasaklanan beş eylemden dördünü işlediği ve İsraili liderlerin Gazze’deki Filistinlileri bir grup olarak yok etmeyi amaçladığı ve bu etnik temizlik girişimini “soykırım” olarak nitelendirdiği belirtilirken, İsrail Kültür Mirası Bakanı Amichai Eliyahu açıkça ve pervasızca, “*Filistinliler bizi 7 Ekim’de katlettiğine göre, orada [Gazze’de] olmamalıdır. Gazzeliler için ölümü daha acı verici hale getirmenin yollarını bulmalıyız.*” beyanatında bulunmuştur (Akt. Türkiye Kamu Denetçiliği Kurumu, 2024).

Bu bağlamda, “Gazze-kırımı”nın, mevcut ‘gerçek-ötesi küresel siyasi sistem’de İsrail Devleti tarafından işlenen bir ‘yeni-soykırım’ yöntemi olduğunu iddia etmek muhtemelen pek de yanlış olmayacaktır. İşte bu nedenle, İsrail’in Gazze Şeridi’nde yaklaşık iki yıldır gerçekleştirdiği Holokost olarak “Gazze-kırımı”, bir bakıma, günümüz dünyasının gerçek anlamda korkuyla boğuştuğu günümüz uluslararası ortamının tanımına mükemmel bir şekilde uymaktadır. Zira mevcut uluslararası ilişkilerde saygı, nezaket, erdem, sadakat, hukuk, denge, disiplin, siyaset, örgüt veya adalet kalmamıştır. Hatta bir dereceye kadar varlığını sürdüren vefa, uluslararası ilişkilerde tamamen unutulmuştur. Dolayısıyla, uluslararası siyasetin cismani çürümüşlüğü yanında, ruhani olarak ise; tüm dinlerin ve dinsel inançların emrettiği “öldürmeme”, “insanlığın kurtuluşu”, “insanlığın tam refahı ve bolluğu” ve “insanlığın gerçek insan-severliği” gibi kutsal değerler de ayaklar altına alınmış ve hâlâ da parçalanmaya devam etmektedir. Bunların ana sebebi uluslararası toplumu saran kötülük ve bu kötülüğün yaptıklarının sıradan hale gelmiş, diğer deyişle sıradanlaşmış hissedilmesidir.

³Ayrıntı için bkz. (Rich, 1991, s. 56)

Zira Yahudilerin, İkinci Dünya Savaşı sırasında Hitler'in Nazi Almanyası'nın çok vahşi ve içerisinde her türlü insanlık suçunu barındıran soykırımına uğradıkları halde, neredeyse 85 sene sonra Gazze Şeridi'nde sivil, masum ve suçsuz Filistin halkına aynı Nazi Almanyası'nın Yahudilere uyguladığı soykırım benzeri bir etnik temizliğe girişmesi ve günümüz Yahudilerinin devleti olan İsrail ile onun ordusu olan İsrail Savunma Kuvvetleri'nin Gazze'de masum sivillere, diğer deyişle savaş hukukuna göre savaşımayan'lara [non-combatant] karşı her türlü insanlık suçunu işleyebilmesi, kendi içerisinde hayli büyük çelişki, ikilem ve muammalar barındıran bir olaydır. Keza kendisi insanlık tarihinin en büyük soykırım ve etnik temizliğine uğramış böylesi bir halk topluluğu, başka bir halka nasıl bu denli acımasız ve gaddar olabilir, bilinmez; ancak, bunun arkasında çok kritik ve önemli seviyede psikolojik ve içselleştirilmiş kötülük kodlarının yer aldığı yadsınamaz bir gerçeklik olarak önümüzde durmaktadır. Dolayısıyla, bunun iyi çözümlenebilmesi, gelecekte bu bağlamda ortaya çıkabilecek içselleştirilmiş kötülükler ile onların yaratabileceği kriz, gerginlik ve nihayetinde de vahşetlerin daha önceden tespit edilerek, barışçıl, işbirlikçi ve koordineli yol, yöntem ve mekanizmalarla önlenmesini temin edebilecektir.

Bu kapsamda, bu araştırmanın amacı; Gazze'de yaklaşık iki yılı aşkın bir zamandır İsrail Devleti tarafından icra edilen soykırım ve insanlığa karşı her nevi suçun, genel olarak soykırım kavramı altında değil, İkinci Dünya Savaşı'nda Nazilerce yapılan Holokost benzeri "Gazze-kırım" [Gazacide] şeklinde özel bir kavramla betimlenmesinin uygunluğunu ve böylelikle, "Gazze-kırım" kapsamında içinde yaşadığımız modern dünyanın aslında ne denli korkutucu, ne denli kötü ve ne denli zalim olduğunu bilmeyi hatırlamayı ve Gazze'de "Gazze-kırım" bağlamında yaşanan soykırım faaliyetleri ile insanlığa karşı işlenen türlü suçların arkasında yatan psikolojik ve içselleştirilmiş kötülük kodlarını analiz etmek ve ortaya koymak, böylece dünyanın İsrail Devleti'nin bu terör zihniyetinden ders alarak, bir daha benzeri devlet terörlerinin önlenmesi amacıyla düşünsel katkılarda bulunmaktadır.

2. Araştırma ile İlgili Genel Bilgiler

2.1. Araştırmanın Sorunsal, Amaç, Konu, Kapsam, Önem ve Hipotezleri

Nitel (kalitatif) bir araştırma metodolojisi benimsemiş olan tümdengelimci bu çalışmanın sorunsalı, İsrail'in Gazze'de uyguladığı soykırım ile gerçekleştirdiği insanlık suçlarının ardındaki psikolojik ve içselleştirilmiş kötülük saikleri çözümlemeye çalışmaktır.

Bu çalışmanın amacı, bir yandan İsrail'in Gazze soykırımı kapsamında sergilediği insanlık suçlarının psikolojik ve içselleştirilmiş kodlarını analiz etmek, öte yandan da 2020'li yıllarda bile bir devletin tüm dünyanın gözü önünde nasıl bu denli korkutucu olabilmeye cüret edebildiğini ve bunun gelecekteki muhtemel etkilerini Hannah Arendt'te fikri ruh ve anlamını bulan "kötülüğün sıradanlaşması" kavramı üzerinden okumaya çalışmaktır.

Bu çalışmanın konusu, İsrail'in Gazze'de gerçekleştirdiği soykırım, etnik temizlik ve insanlık suçlarının analizi; kapsamı ise, Filistinliler, Gazze, İsrail, soykırım, etnik temizlik ve kötülüktür.

Bu çalışma; İsrail'in Gazze soykırımı üzerinden gerçekleştirdiği tüm kötülüklerin uluslararası toplumun gözünde sıradanlaşmasının ve yarattığı vurdumduymazlığın, uluslararası siyaset, ilişkiler, kurumlar ve hukukun geleceği bakımından büyük risk ve tehditler taşıdığına ve bugün İsrail'in uyguladığı bu soykırımı duyarsız kalmanın, insanlığın geleceğinde çok daha geniş kapsamlı ve vahşi etnik temizlik kalkışmalarına yol açabileceğine dikkat çekmek bakımından önemlidir.

Bu çalışmanın iki temel hipotezi mevcuttur:

(a) h0 (yokluk hipotezi): Psikolojik etmenler ile içselleştirilmiş kötülük itkilerinin, İsrail'in Gazze'de gerçekleştirdiği soykırım, etnik temizlik ve insanlık suçları üzerinde esaslı bir etkisi bulunmamaktadır;

(b) h1 (araştırma hipotezi): Psikolojik etmenler ile içselleştirilmiş kötülük itkilerinin, İsrail'in Gazze'de gerçekleştirdiği soykırım, etnik temizlik ve insanlık suçları üzerinde esaslı bir etkisi bulunmaktadır.

Çalışmanın ana hipotezi “h1” olup, sorunsal kapsamında bu hipotezden yola çıkılacak ve hipotez araştırılarak gerçeklenmeye çalışılacaktır.

2.2. Araştırmanın Metodolojisi

Bu çalışma, esas olarak nitel (kalitatif) bir araştırma olup, tümdengelim yaklaşımını benimsemiştir. Dolayısıyla bu çalışmada, araştırmanın kavramsal çerçevesinde konu ele alınırken kavramlar ve ilişkileri açıklayan “tanımlayıcı”, olayların arka planındaki gerçekleri bulmaya çalışan “nedensel”, vuku bulan olaylardan ilkeler çıkaran “kuramsal”, geçmişte yaşanan bir vakanın etkisi ve bu durumun günümüzdeki etkilerini inceleyen “tarihsel”, araştırılan konu ile ilgili kütüphane, arşiv, internet gibi kaynaklardan elde edilen bilgilere dayalı çalışmaların bilimsel araştırılmasını içeren bilimsel araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır. Bu bağlamda çalışmada, temel olarak doküman analizi, içerik analizi ile tarihi ve betimsel araştırma modelleri gibi bilimsel araştırma yöntemleri kullanılmış; ayrıca, düalizm, fenomenoloji ve yorumsamacılık gibi sosyal bilimlerde ileri araştırma yöntemlerinden de metodolojik bağlamda kısmi olarak yararlanılmıştır.

Bu çalışma bağlamında kullanılan bilimsel araştırma yöntemleri literatür taramasını “metin madenciliği” [text mining] veri analiz yöntemi üzerine oturmaktadır. Konuyla ilgili yaşamda soyut, ancak literatürde somut “büyük veri” varlığında, literatürdeki soykırım çalışmalarının, insanların 1940'lı yıllardan günümüze kaldığı sıkıntı, şiddet ve zorluklara rağmen, ancak 1960'lardan günümüze ilgi kazanarak irdelenebildiğini söylemek (Meyerowitz, 2008, ss. 1348-1349) hayli acıtır. Bu bağlamda, genelde tarihçilerin yararlandığı metin madenciliği yöntemi, genellikle uzaktan okuma olarak da adlandırılır ve savaş, uluslararası insancıl hukuk ve soykırım çalışmaları gibi sosyal bilimlerde –nispeten- kısa tarihli, ancak okunamayacak kadar büyük bir literatürü ve metin havuzunu, makro ve deneysel olarak ve de ortak bağlamlar ve belirli bir söylemin tüm gövdesindeki anlam-bilimsel ilişkileri analiz edebilme ve veriyi iyi bir tarihsel yorumlamaya dönüştürebilme olanağı sağlar. Bu çalışmada da, metin madenciliğinin heyecan verici bu dönüştürücü niteliğinden yararlanmanın, çalışmanın bulgu ve analizlerine ilave değer kattığı düşünülmektedir (Blaxill & Beelen, 2016, ss. 422-423).

2.3. Araştırmanın Literatür Taraması ve Çalışma Planı

Araştırmanın literatür taraması şu şekilde şekillenmiştir; esasen olayların ve bu olaylar üzerinde gelişen algıların doğal ortamında gerçekçi bir biçimde ortaya koyulmasını amaçlayan bilimsel araştırma türü olan “nitel (kalitatif)” araştırma metodolojisini benimseyen bir araştırma olarak bu çalışma, kaynak kullanımını açısından da -doğal olarak- basılı ve/ya elektronik dokümanlara dayalı ikincil veri kaynaklarını önceleyen bir araştırmadır. Nitekim araştırmaya temel olacak bilimsel bilginin (verinin) toplanmasında, öncelikle üniversite ve kamu kütüphanelerinden yararlanmayı içeren veri toplama yöntemi esas olarak belirlenmiştir.

Bu bağlamda, söz konusu bilimsel veriyi elde etme mahallerinde ve/ya gerektiğinde sanal ortamda araştırmanın sorunsalı ve araştırma soruları ile ilgili olan azami sayıda bilimsel (e-) kitaplar, (e-)makaleler, (yayımlanmış e-)tezler ve (e-)raporlar gibi ikincil veri kaynakları taranmış ve bulunmuştur. Bu şekilde, araştırmanın bulgularını destekleyecek olan ana ve tali kaynaklar elde edilmiş, okunmuş, kaynakların içindeki bilgiler araştırmanın geçici ana hatlarına uygun olarak tasnif edilmiş, analitik bir incelemeye tabii tutulmuş ve araştırma içerisine etik yayın kurallarına uygun olarak ithal edilmiştir. Böylece, araştırmanın giriş bölümü ortaya çıkarılmış, müteakiben araştırmanın sorunsalı kapsamında elde edilen analitik temelli bulgular detayıyla araştırmanın inceleme bölümünde ortaya konmuş ve analitik bir irdelemeye tabii tutulmuş, sorunsala etki eden durumlar, etkiler ve nedenler genel tespitler olarak ortaya konulmuş; son olarak da, sorunsala yönelik elde edilen tespit ve bulgular, ana hatlarıyla bir görüşler, yorumlar ve öneriler manzumesi ile vurgulanarak araştırma sonuçlandırılmıştır.

Araştırmanın çalışma planı ise şu şekilde şekillenmiştir; ilk bölümde konuya giriş yapılmış; ikinci bölümde araştırmanın metodolojisi, literatür taraması üzerine bilgi verilmiş; üçüncü bölümde, 1945'ten günümüze kötülüğün sıradanlaşmasının hiç azalmayıp, aksine artarak devam etmesi paralelinde, 21. Yüzyılda uluslararası siyaset, uluslararası ilişkiler, uluslararası hukuk alanlarının bu anlamda ne denli basitleştiği, işlevsizleştiği, kısacası sıradanlaştığı irdelenmiş; dördüncü bölümde, Hannah Arendt ve onun "Kötülüğün Sıradanlığı" kavramı üzerinden 2023'ten günümüze iki yılı aşkın bir süredir devam eden "Gazze-kırım", diğer deyişle İsrail Holokostu konularının içselleştirilmiş kötülük kodlarının çözümlenmesi yapılarak, araştırma sonuç bölümünde ortaya konulacak tespit, değerlendirme ve yorumlarla nihayete erdirilmiştir.

3. 21. Yüzyılda Uluslararası İlişkiler, Politika ve Hukukun "Sıradanlığı"

Uluslararası toplum; daha barışçıl, daha istikrarlı, daha işbirlikçi, daha kalkınmacı ve daha varsıl anlamda ümitkar bir şekilde girdiği Milenyum, diğer deyişle 2000'li yıllarda tüm bu ümidini yitirecek denli daha anarşik, daha hegemonik, daha terörist, daha vahşi ve en önemlisi de tamamen akıl-dışı, akıl-almayacak siyasetlerin [post-truth politics] yarattığı bir cehenneme girmiştir.

Bu meyanda, 2000'li yıllar ile birlikte dünya genelinde krizler, gerginlikler, silahlı çatışmalar, asimetrik ve konvasiyonel savaşlar, asimetrik risk ve tehditlerin giderek arttığı görülmüş ve ABD, RF, AB, ÇHC gibi küresel hedefleri olan emperyalist güç merkezleri, uluslararası ilişkilerde kendileri ile stratejik ortaklarının daha baskın hegemonyalar kurabilmesi yolunda milli politikalarını daha kapitalist, daha hegemonik, daha emperyalist, daha sömürgeci ve daha acımasız siyasalara evriltmişlerdir. Bu yolda uyguladıkları ise, iki kulvarda dikkat çekmiş ve bu sayede, uluslararası siyaset daha boş, işlevsiz ve anlamsız görünür bir hal almaya başlamıştır. Bunlardan;

(a) İlki, uluslararası ilişkilerde erdem, saygı ve hakkaniyetin bir tarafa bırakılarak, uluslararası hukuk ile kurumların içlerinin boşaltılması ve böylelikle bunların neredeyse tamamen işlevsiz hale dönüştürülmesinin yolunun açılmasıdır ki, nitekim bu vesileyle, gelişmiş devletler haricindeki devletler, uluslararası hukuk ve uluslararası örgütlerin uluslararası politikada birer piyon, birer kukla haline getirilmelerinin sağlanmasıdır.

(b) İkincisi ve hatta belki de en önemlisi, Milenyum ile birlikte uluslararası toplumunu yoğun biçimde gündemine giren terörizm asimetrik tehditinin, terör örgütlerinin bizzat kendileri veya ABD, RF, AB, ÇHC gibi küresel hegemonik ve emperyalist güç merkezlerinin vekâlet savaşları kapsamında terör örgütlerini kullanmaları ile değil, bizzat devletlerin terörist gibi davranması,

diğer deyişle “devlet terörü”nün uluslararası politika ile ilişkilerde bir “araç” olarak kullanılmaya başlanmasıdır ki, bunun Milenyum çağında bunun en son ve en vahşi örneği, İsrail Devleti’nin Gazze’de uyguladığı soykırım ve etnik temizlik amaçlı devlet terörüdür [state terrorism].

Devlet, uluslararası ilişkilerin en eski ve en önemli aktörüdür. Devlet, uluslararası sistemde meydana gelen etkileşimlerin ana birimidir. Statik ve değişmez coğrafi bölgeleri işgal etmesine rağmen, devletin güvenliği, özellikle siyasi görevde bulunanların ve uluslararası ticaret gibi büyük uluslararası işlemlerde yer alanların davranışlarına bağlıdır (Mingst, 1999, s. 9). Bu, özellikle uluslararası sistemin, içinde meydana gelen etkileşimlere bir düzen sağlayabilecek kurumlardan yoksun olması nedeniyle önemlidir. Bu etkileşimler zaman zaman maliyetli çatışmalara yol açmıştır (Alkali, 2003, s. 13). Dolayısıyla devlet, ortak çıkarlar adına, belirli bir toprak parçası üzerinde tahakkümün örgütlenmesiyle ilgilenen, kendine özgü bir siyasi kurumlar bütünüdür. Bu niteliği ile Devlet, tartışmasız siyaset araştırmalarının en merkezi kavramıdır ve bu nedenle tanımı yoğun akademik tartışmaların konusudur (Reynolds, 1980, s. 1).

Modern devletin, monark ve yönetilenlerden ayrı bir kamu gücü olarak ve tanımlanmış bir otorite içinde en yüksek siyasi otoriteyi oluşturması, merkezi mutlakiyetçi devletin büyümesi ve meta üretiminin yaygınlaşmasıyla bağlantılı olarak ‘siyasi’ ve ‘ekonomik’ olanın yavaş kurumsal farklılaşmasıyla ilişkilidir (Donnelly, 2005, s. 29). Mutlakiyetçi devletler, 16. ve 17. yüzyıllarda Batı Avrupa’da İngiltere’de Tudorlar, İspanya’da Habsburglar ve Fransa’da Bourbonlar döneminde ortaya çıkmıştır. Bu Avrupa hanedan devletleri, modern devletleri karakterize eden kurumsal özelliklerin çoğunu sergilemiştir (Yandaki, 2015, s. 237; Arabu, 2020).

Ancak, ulus-devletlerin, kadim uygarlıklar, devletler, antik Yunan “polis” kent-devletleri ve Roma İmparatorluğu’nun “civitas” devletlerinden ziyade, İmparatorluklar Çağı’nın ürünleri olduğu ve bu nedenle de eski, orta ve yeniçağ imparatorluklarından birçok olumsuz mirası da aldıklarını söylemek pek de yanlış olmayacaktır. Öte yandan, Pers’ten Makedon’a, Roma’dan Osmanlı’ya, Portekiz’den İngiliz’e değin çoğu Avrupa orjin ve merkezli olan birçok imparatorluğunda sıkça görülen emperyal, hegemonik ve sömürgeci olma niteliğini günümüzdeki çoğu ulus-devletin taşımadığı görülmektedir. Zira günümüzde halefleri imparatorluklar gibi davranan günümüz ABD, Birleşik Krallık, RF, AB, NATO gibi modern çağ küresel güç merkezlerinin, modern uluslararası ilişkiler ve siyasette; neo-liberalizm, neo-uluslararası ticaret, neo-sömürgecilik, neo-hegemonya, neo-kapitalizm gibi neo-emperyal sebeplerle, aynı halefleri çağcıl, fetihçi ve sömürgeci “imparatorluklar çağı” kadim Avrupa imparatorlukları gibi, aynı benzer “imparatorluk” hissiyat, anlayış, yaklaşım ve tutumu ile emperyalist bir davranış modelini benimsediklerini savlamak mümkündür.

Dolayısıyla, günümüzün süper güçlere, diğer deyişle siyaseten, iktisaden, askeri, coğrafi, nüfusen, psiko-sosyal ve kültürel bağlamda çok güçlü milli güç unsurlarına sahip ABD, Birleşik Krallık, eski SSCB, RF, AB, NATO gibi Modern Çağ’ın ulus-devletleri ile ulus-üstü örgütlenmeleri, 21. yüzyılda adeta Orta Çağ ile Yeni Çağ’ın o vahşi ve acımasız emperyalist, hegemon, sömürgeci, köleci ve genişlemeci-fetihçi imparatorlukları gibi davranmakta olup, aslında onlardan pek de farklı olmadıklarını göstermektedirler (Bayat, 1986).

Günümüzün söz konusu süper güçleri ile ulus-üstü örgütlenmeleri, bu emperyalist imparatorluk siyasaları ile 21. Yüzyılın devletler arası ilişkilerini, siyasetini ve hukukunu iyice sıradanlaştırmış, bu şekilde gerek uluslararası siyasetin gerek uluslararası örgütlerin gerekse uluslararası hukukun değersizleşmesine yol açmışlardır. Bu değersizleşme ise, 2000’li yıllarda uluslararası ve devletler arası ilişkiler ile siyasetin -giderek- hem kötüleşmesine hem bu kötülüğün sıradanlaşmasına hem de böylelikle akıl-almaz, aklın ermeyeceği hallere seviyelere gelmesine yol açmıştır.

Bu durumun en somut örneği, 7 Ekim 2023 tarihinden bu yana Gazze Şeridi'nde yaşayan sivillere karşı soykırım, etnik temizlik ile her türlü savaş ve insanlık suçu işleyen ve bir “terör devleti” tutumu ve anlayışı benimseyerek, bu meyanda eylemlerde bulunan İsrail Devleti'dir. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın bu meyandaki resmi beyanatlarını da içeren Anadolu Ajansı'nın şu haberi, İsrail Devleti'ne yönelik savlarımızı destekler niteliktedir; *“Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan yaptığı açıklamada, İsrail'in Gazze'de ‘tam bir soykırım’ işlediğini söyledi ve katliamdan doğrudan İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu'yu sorumlu tuttu. Erdoğan, New York'taki BM Genel Kurulu oturumları sırasında Fox News'e verdiği demeçte, ‘Başka bir şekilde açıklayabileceğimizi sanmıyorum. Bu tam bir soykırım. Ve bu soykırımı Netanyahu yaptı. Netanyahu, acımasızca, ne yazık ki bu soykırımla on binlerce insanı öldürdü,’ dedi. Gazze'de 120.000'den fazla kişinin yaralandığını ve Türkiye'nin yaralıların çoğunu tedavi için ülkeye aldığını da sözlerine ekledi. ‘Bu soykırımı tamamen karşıyız,’ dedi”* (Turan, 2025).

Ancak, İsrail Devleti'nin Gazze'de yaklaşık iki yıldır uyguladığı soykırım, etnik temizlik ile her türlü savaş ve insanlık suçlarına ilişkin uluslararası toplumun belki de en çok hayretler içinde kaldığı ve düşünmekten kendini alamadığı iki konunun;

(a) Birincisi, Yahudilere Nazilerce İkinci Dünya Savaşı'nda yapılan ve “Holokost” olarak bilinen soykırımın kötülüğüne rağmen, nasıl olur da ve de hangi saiklerle Yahudilere 85 sene önce yapılan Holokost'a benzer şekilde, ancak bu kez Yahudilerin kurduğu modern İsrail Devleti'nin kendisi Gazze'de Filistinlilere karşı “Gazze-kırım” ya da “İsrail Holokostu” olarak tanımlanabilecek bir soykırımı yapabilir,

(b) İkincisi ise, günümüzün iletişim, bilişim, ulaşım, medya, sosyal medya, hukuk ve daha birçok alanında çok gelişmiş ve ileri özellikler barındıran Milenyum Çağı'nda dünya devletleri ve ulusları ile ulus-üstü organizasyonlar nasıl olur da İsrail'in Gazze'de yaptığı inanılmaz ve akla hayale sığmayacak kötülükleri bu denli duyarsızca izleyerek kanıksar ve sıradanlaştırabilir...

Dolayısıyla, bu durumun en iyi şekilde, zamanında 85 sene önce Yahudilere Nazilerce yapılan soykırım, etnik temizlik ve her nevi savaş ve insanlık suçlarını “Kötülüğün sıradanlığı” kavramı üzerinden açıklamaya çalışan, 20. yüzyılın en etkili siyaset kuramcılarında biri olarak kabul edilen Yahudi-Alman asıllı ABD'li tarihçi ve filozof Hannah Arendt ve onun siyasal teorik görüşleri aracılığı ile ele alınabileceği; böylelikle, yakın tarihte Yahudilerin maruz bırakıldığı soykırım, etnik temizlik ve her türlü savaş ve insanlık suçu içeren Holokost gibi bir olaya rağmen, bugünün modern İsrail Devleti ile onun sivil-asker yönetici egemen sınıflarının Gazze'de bu kez 21. Yüzyıl İsrail Holokostu'nu hangi psikolojik ve içselleştirilmiş kötülük kodları ile icra ettiğinin çok daha iyi ortaya konulabileceği düşünülmektedir.

Ayrıca, “kötülüğün sıradanlığı” kavramı, 21. Yüzyılın en akıl-almaz ve akıl-ötesi siyasalarıyla [post-truth politics], post-terörist dönemin temel özelliği olan “terör devleti” ya da “devlet terörü” anlayış ve tutumu ile Gazze'de soykırım ve etnik temizlik uygulayan, her türlü savaş ve insanlık suçu işleyen İsrail Devleti ve onun Yahudi toplumunun üst yapısı olan sivil-asker yönetici egemen sınıflar, ordu, din görevlileri ile onun alt yapısı olan sıradan insanların böylesi kötülükler üreten bir sistemde nasıl rol alabildiklerini açıklama çabalarımıza da ışık tutup, yol gösterebilecek bir çatı kavramdır.

Bu yüzden, 21. Yüzyılda İsrail Devleti'nce Gazze'de gerçekleştirilen İsrail Holokostu'nu, bahse çağdaş siyaset kuramcısı Hannah Arendt ve onun literatüre kazandırdığı “Kötülüğün sıradanlığı” Arendt (2006) kavramı üzerinden irdelemeye geçmeden önce, söz konusu kavram

bağlamında gerek uluslararası toplumun, gerekse Yahudilerin kötülükleri nasıl ve hangi ruh hali, saik ve itkilerle sıradanlaştırabildiklerinin ortaya konmasının, Milenyum yüzyılında müstakbel kötülüklerin olabildiğince önlenebilmesinde ve insanlığın -en azından- 21. Yüzyılın ilk çeyreğinde kaybettiği bunca erdem, saygı, sevgi, hakkaniyet ve adalet niteliklerini tekrar ve -yine en azından- kaybettiği miktarda kazanabilmesinde ciddi faydalarının olabileceği de yadsınamaz bir gerçeklik olarak önümüzde durmaktadır. Zira Frank Zappa'nın da tam yerinde vurguladığı şekilde; “Akıl bir paraşüt gibidir; açık olmadığı sürece çalışmaz.” [*Mind is like a parachute; it does not work unless it is open*].⁴

Keza İsrail Devleti'nin -kurulduğu günden bu yana- ABD, İngiltere başta olmak üzere birçok ulus-devlet ile ulus-üstü organizasyonun -bilerek ya da bilmeyerek, isteyerek ya da istemeyerek- sunduğu politik, askeri-politik ve ekonomik-politik destekten yararlanarak, ayrıca bu duruma bir de günümüzde uluslararası toplum ile uluslararası örgütlerin işlevsiz çaresizlik kapsamındaki duyarsızlık ve vurdumduymazlıklarının eklenmesi, 21. Yüzyılda insanlığın karşı karşıya faşizan ve anarşik temelli yepyeni bir devlet terörü ve kötülük çeşididir.

4. 21. Yüzyılda İsrail Holokostu ve “Gazze-kırım” Bağlamında Hannah Arendt ve “Kötülüğün Sıradanlığı”

Hannah Arendt'in ele aldığı Yahudi Holokostu ile Gazze'de Yahudilerin neden olduğu soykırım, kökenleri ve nitelikleri bakımından birbiriyle ilişkilidir. Her ikisinde de kötülüğün kaynağı insandır. Her ikisi de ahlaki kötülüklerdir; din felsefesi literatüründe bulunan kötülük türleri arasında, insanlara atfedilen bir kötülük türüdür. Güncel bir konu olan Gazze soykırımını kötülük sorunu açısından ele alırken, felsefi ve teolojik boyutlarına dikkat çekmek ve salt ekonomik veya politik bir arka planı olmadığını vurgulamak oldukça önemlidir. Keza Gazze örneğinde kötülük sorunu, Tanrı'yı kötülük kavramlarıyla karşı karşıya getirmemiştir. Sorun, insanların insanlara uyguladığı ahlaki bir kötülüktür (Bozbuğa, 2025, s. 291).

Dolayısıyla, bu iddiayı, Arendt'in kurduğu kötülük ve insan ilişkisi üzerinden ele almak mümkündür. Sorunun dini boyutu, İsrail'in uzun yıllardır, özellikle Kudüs ve Filistin'de, Müslümanların kutsal mekânlarına ve sembollerine karşı çeşitli engellemeler ve şiddet eylemleri gerçekleştirmesidir. Bölgedeki bu eylemler, insanların özgürlükleri ve mülkiyet hakları konusunda baskı ve zulümle karşı karşıya kalmalarına neden olmuştur. Ancak, bölgede meydana gelen ihlaller yalnızca bunlarla sınırlı değildir. Mevcut Müslüman nüfusun yerinden edilmesi, dini, etnik, kentsel ve elit soykırım, Gazze halkının uzun yıllardır karşı karşıya kaldığı sorunlardır. Bu çalışmada, Arendt'in kötülük öğretisine dayanan teorik temel, İsrail'in 7 Ekim 2023'te başlattığı Gazze soykırımındaki eylemlerini radikal olarak nitelendirmemize olanak sağlayabilecektir. Nitekim Gazze'deki kötülüğün radikal doğası, bu kötülük eylemlerinin aşırılığını göstermektedir. Zira Arendt, kötülük yapanların eylemlerini sıradanlaştırdıklarını ileri sürer; buradan hareketle, Arendt zamanında kötülüğe maruz kalanlar Yahudiler olmakla birlikte, Siyonist fikirler etrafında birleşenlerin benzer işkence ve azabı uzun yıllar Filistin'in yerli halkına, son olarak da iki yılı aşkın bir süredir Gazzelilere uygulamaları, kötülüğün resmi ve ne denli sıradanlaştığının en yakın örneğidir (Bozbuğa, 2025, s. 292).

⁴Ayrıntı için bkz. Zappa Play's Zappa 1997 Concert Part 1, https://www.youtube.com/watch?v=P8Jz4UH2_8U.

Hannah Arendt, İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazi Almanya'sı, Sovyet Rusya, İtalya, Japonya gibi faşist diktatörlüklerin kurduğu totaliter rejimlerin, insanoğluna karşı bunca insanlık ve savaş suçunu, etnik temizliği, soykırımı, acımasızlığı, vahşeti, zalimliği nasıl ve neden bu denli normalleştirebildiğini sorgulayan ilk siyaset kuramcılarında birisidir. Arendt, 1961'de Kudüs'te gerçekleştirilen mahkemede Holokost'un baş mimarlarından biri olan Adolf Eichmann'ın yargılanması sırasında yargıçların böyle birinin nasıl bu denli korkunç derecede normal olduğuna inanmadıklarından bahseder (Akt. Smeulers & Werner, 2010, s. 24). Belki de Arendt'in inanmadığı, aklının almadığı sorunsal şeydu; kötülük, nasıl bu kadar basit, normal, sıradan ve bayağı olabilirdi... Nitekim Arendt'in kötülüğün bu yeni yüzü hakkındaki tezi, sonraki yıllarda felsefe, psikoloji ve siyaset biliminde yoğun tartışmalara yol açsa da⁵ 20. Yüzyıl bitmeden Kıbrıs, Kamboçya, Ruanda, Bosna gibi coğrafyalarda tekrar edilerek acı bir şekilde gerçekleşti. Bu da bize şunu göstermektedir kanaatindeyiz; tarihsel kötülük yüzü, hiçbir zaman eskimeyerek, devamlı yepyeni ve daha acı ve suçlar dolu çehreler kazanıp kötülük yapma amacını sürdürmeye niyetliydi...

Nitekim Arendt'in betimlediği "kötülüğün yüzü" konsepti, en kötü çehrelerinden birini, -tam da devletlerarası ilişkilerde soykırım, etnik temizlik, insanlığa karşı büyük ve kapsamlı suçlar bitti diye düşünülürken, keza artık yıl 2023 idi ve insanlık uygarlığı Milenyum Çağı'nı yaşamaktaydı- 2.5 milyon masum ve suçsuz sivilin yaşadığı Gazze Şeridi coğrafyasında göstermiştir. Ancak, kendisini Gazze'de en kötü biçimde gösteren bu kötülüğünün ilk yüzü, uluslararası ilişkiler ve siyaset bakımından 21. Yüzyılın hayli şaşırtıcı ve beklenmeyen gelişmesi olmuştur. Bunda temel etkenler, bir yandan geçmişte tarihin en büyük soykırımına maruz kalmış Yahudilerin böylesi bir soykırımı kalkışmasının uluslararası topluma verdiği şaşkınlık, öte yandan İsrail'in Gazze Şeridi'nde yaşayan 100.000 bini aşkın sivil halka karşı iki yılı aşkın süredir uyguladığı devlet terörü, soykırım ve her nevi insanlık suçunun durdurulması yolunda uluslararası toplumun pasif, aciz, çaresiz kalıp, bu hedefte uluslararası örgütlerle birlikte tam bir başarısızlık örneği göstermesidir. Dolayısıyla, İsrail Devleti'nin "terör devleti" çehresinde vücut bulan 21. Yüzyılın bu ilk ve en kötü kötülük yüzü kötülüğünü iki yılı aşkın bir süre sürdürebilmiştir...

Buradan hareketle, kötülüğün bu "21. Yüzyıl yüzünde dikkate değer çok da ilginç iki yönün varlığına dikkat çekmek yerinde olacaktır. Bunların;

(a) İlki, uluslararası toplumda hiçbir devlet, kötülüğün yüzünü 2020'li yıllarda Rusya-Ukrayna Savaşı'nda Ukrayna topraklarında, İsrail'in Gazze'ye saldırılarıyla Gazze topraklarında bu denli acımasız, vahşi ve kötülük dolu gösterebileceğini ummamıştır,

(b) İkincisi ve daha da ilginç ise, uluslararası toplum, Holokost'tan bu yana kötülüğün sıradanlığına da bu denli rahat ve sıkıntısız bir şekilde alıştırmamıştır. Dolayısıyla, İsrail Devleti'nin Gazze'de iki yılı aşkın bir zamandır gerçekleştirdiği soykırım, etnik temizlik ve her nevi insanlık ve savaş suçu, "kötülüğün sıradanlığı"nın hayatlarımıza en yakın, en gerçekçi ve en acıtıcı örneklerinden biri olarak hem -her gün- gözümüzün önünde durmaya hem de içerisinde dünya toplumlarını hayrete ve meraka düşüren birçok soru ve anlamsızlık barındırmaya devam etmektedir. Bu soru ve anlamsızlıkların en başında da belki de şu gelmektedir; Holokost'a uğramış bir Yahudi toplumu, 85 yıl sonra Filistinlilere karşı nasıl kendi Holokost'unu, diğer deyişle İsrail Holokost'unu gerçekleştirebilir?

⁵Arendt üzerine yazılmış literatür çok geniştir ve burada ayrıntılı olarak listelenmesi mümkün değildir. Ancak, Arendt'in siyasal teorisi üzerine esaslı ve yetkin çalışmalar şunlardır (Whitfield, 1980; Habermas, 2017; Bradshaw, 1989; Passerin d'Entrèves, 1994; Kielmansegg vd., 1995; Calhoun & McGowan, 1997; Villa, 2000; Benhabib, 2003; Young-Bruehl, 2006).

Arendt, “kötülük” anlayışlarını İkinci Dünya Savaşı bağlamında ortaya koymuş olsa da bunlar bugün de hâlâ geçerlidir. Günümüzdeki kötülük, Arendt’in tasvir ettiği kötülükten biçimsel olarak farklı olabilir; uluslararası ilişkilerdeki neo-anarşizm, post-terörizm (devlet terörü) ve post-truth politics gibi güncel fenomenler hâlâ büyük ölçekte kötülüğü oluşturmaktadır. Arendt’in kötülüğünün bu olguları anlamamıza nasıl yardımcı olacağına dair kapsamlı bir anlayış, bu çalışmanın kapsamı dışındadır; ancak bunlar, Arendt’in kötülük anlayışlarını araştırmayı önemli kılan güncel meselelerdir. Ancak böyle bir analiz, Arendt’in “radikal kötülük” ve “kötülüğün sıradanlığı” anlayışlarının nasıl ilişkili olduğu konusunda bir netlik sağlayabilir ve İsrail Devleti’nin iki yılı aşkın süredir Gazze’de uyguladığı soykırım, etnik temizlik ile savaş ve insanlık suçlarının, Arendt’in bu iki kavramı ile doğrudan ilişkili savımıza açıklık getirebilir.

Nitekim “kötülük” olgusu, insanlık tarihinin tamamında mevcut olmuştur. Bu anlamda, özellikle uygarlık tarihinin beş ana dönemi olan; vahşilik, barbarlık, kölecilik, feodalizm ve kapitalizm ekonomik-politik çağları gerek konvansiyonel savaşlar gerekse asimetrik savaşlar, çatışmalar her türlü kötülüğe karşı mücadele ile geçmiştir. Bu yüzden, sorgulamanın temeli olan felsefe, doğal olarak her zaman kötülüğü ve ahlakı araştırmıştır. Kötülüğün dünyadaki rolünü nasıl anlayabilir ve hatta varlığını –istemese de- nasıl kabul edebiliriz? Burada karşımıza kötülük konusunu olgusal olarak tüm yaşamı boyunca araştıran Hannah Arendt ve onun, kötülük araştırmaları yelpazesindeki belirleyici teorisi ve kavramı olan “kötülük teorisi” çıkar. Zira Arendt’in kötülük teorisinin büyüleyici yanı, açıkça iki anlayışa ayrılmış olmasıdır. Soykırımcı bir üst düzey Nazi yetkilisi olan Otto Adolf Eichmann’ın 1961 tarihli meşhur davasına kadar Arendt, Holokost’u korkunç derecede doğru bir örnek olarak ele alarak, bu soykırımı bir “radikal kötülük” [radical evil] teorisi kapsamında ele almış, irdelemiş, analiz etmiş ve özgün çıkarımlarla açıklamaya çalışmıştır. Ancak, Nazi lideri Adolf Eichmann’ın meşhur davasını izleyen Arendt, felsefi fikriyatında korkunç derecede doğru bir örnek olarak ele aldığı Holokost’u, radikal kötülüğün yanında, “kötülüğün sıradanlığı” [banality of evil] teorisi ile birlikte kapsamında ele almaya başlamıştır.

Nitekim Hannah Arendt, Nazilerce İkinci Dünya Savaşı’nda Yahudilere karşı yapılan soykırımın çok farklı itkilerini kuramsallaştırırken, Eichmann Davası’ndan sonra “radikal kötülük” [radical evil] ve “kötülüğün sıradanlığı” [banality of evil] kavramlarını, -radikal olanı teorik, sıradanlık olanı olgusal olarak, felsefi teorisinin merkezine oturtmuştur. Arendt, bu iki kavramı özellikle kötülüğün zihinsel ve içselleştirilmiş ruhsal kodlarını ortaya koymada kullanmıştır. Bu yüzden Arendt’in “radikal kötülük” kavramını tanımlamanın en iyi yolu, onu intikam, güç ve hayal gücü gibi insani olarak anlaşılabilir saiklerin ötesine geçen bir kötülük olarak anlamaktır. Radikal kötülükte meydana gelen temel olgu, aynı zamanda amacıdır: İnsanları insanlıktan çıkarmak, böylece onları gereksiz ve tamamen keyfi varlıklar kılmak. Öte yandan, Arendt için radikal kötülük bir teori iken, kötülüğün sıradanlığı bir olgudur; nitekim 1961’de Eichmann’ın Davası’nı izlerken şu genel fikre sahip olmuştur; Arendt’e (2006, ss. 287, 253) göre, yüzbinlerce Yahudi’nin toplama kamplarına gönderilmesinden sorumlu Eichmann, her halükârda, şeytani saiklere sahip büyük, canavarca bir kişi değildi; “*Kişisel ilerlemesini gözetme konusunda olağanüstü bir titizlik dışında, hiçbir saik yoktu.*” ve “*Eichmann’da korkutucu olan şey, onun canavarlığı değil, normalliği idi.*” İşte, bunlar kötülüğün sıradanlığının resmidir.

Bu bağlamda, “sıradan” tabirinin anlamını kavramak önemlidir; Arendt açıkça bu tür kötü eylemleri gerçekleştirirken sıradan olduğunu, hiçbir önemi olmadığını kastetmemektedir. Nitekim Fry (2015, s. 1) bunu açıkça şöyle açıklıyor: “*Arendt için kötülük sıradan değildir, çünkü önemsizdir veya sıradandır, ancak kişiler tarafından klişelerin ve propagandanın eleştirel olmayan bir şekilde kabul edilmesiyle işlenir.*” Bu çerçevede Arendt, yalnızca yargılamanın

onu, herkesin büyük kötülükler yapabileceği, büyük saiklere veya şeytani bir karaktere gerek olmadığı gözlemine yönelttiğini vurgular; kısacası Arendt için kötülük sıradanlaşmıştır (2006, s. 301). Dolayısıyla, “kötülüğün sıradanlığı” ifadesi, Arendt’i şaşkırtan ve hayatının geri kalanında büyüleyen basit bir olgusal gözlemdir ki, sıradanlık, kötülüğün yalnızca bir yönüdür, ancak kötülüğün kendisi bir bütün olarak sıradan değildir (Bernstein, 1996, s. 127). Bu durumda bizi şu ilk temel tespiti yapmaya yönelten ilk adımdır; radikal kötülük ve kötülüğün sıradanlığı kavramları birbirleriyle ilişkilidir. Buradan hareketle, günümüz Yahudilerinin Gazze’de işledikleri soykırım, savaş ve insanlık suçlarının betimlemesi, Hannah Arendt’in “radikal kötülük” [radical evil] kavramının yanında, “kötülüğün sıradanlığı” [banality of evil] kavramı ile de açıklamak mümkündür.

Ancak, radikal kötülük ile kötülüğün sıradanlığı kavramlarının karşılaştırmalı analizi sonrasında, şu önemli fark elde edilir: Radikal kötülük ile kötülüğün sıradanlığı kavramları tartışılırken, bu iki terimin odak noktasında önemli bir kayma yaşanır. İlki, insanlıktan çıkarma [dehumanization] sürecine odaklanırken, ikincisi, kötülük yapanın, özellikle de Eichmann’ın güdülerini ve davranışlarını ele alır. İnsanlıktan çıkarma süreci kısaca şöyle açıklanabilir; Arendt, *Totalitarizmin Kökenleri* (1973, ss. 444, 447) başlıklı ünlü eserinde bu insanlıktan çıkarma sürecinin (ve dolayısıyla radikal kötülük sürecinin) Holokost sırasında Yahudi toplumunun sistematik olarak yok edilmesinde görülebilecek üç adım içerdiğini açıklar. Bu bağlamda, “tam egemenlik” ifadesiyle, insanları gereksiz kılmak için gereken tam egemenliği kastettiğini belirtmek önemlidir. Bu meyanda, özgürlüğü, hukuki ve ahlaki yargısı silindiğinde, insan artık kendiliğinden değildir. Davranışları o an tamamen öngörülebilir hale gelir ve böylece insanın temel kavramlarından biri olan bireyselliği silinir. Geriye kalan tek şey, insanlıktan çıkarılmış bir sistemin küçük bir çarkından başka bir şey olmayan canlı bir cesettir. Bu anlamda, Bernstein’in (2010b, s. 301) vurguladığı gibi, “*Kötülüğün sıradanlığı*, *Eichmann’ın eylemlerine atıfta bulunan bir ifade değildir; bunlarda sıradan olan hiçbir şey yoktur. Aksine, ‘kötülüğün sıradanlığı’, onun güdülerine ve niyetlerine atıfta bulunur.*”

İkinci temel tespitimiz ise, bahse konu iki kavramın oldukça uyumlu olduğu ve birbirini tamamlayabilme içerik ve niteliğine sahip olmasıdır. Bunun ana sebebi, sıradanlığın kötülük kavramının tamamını ilgilendirmediğidir. Her ne kadar Arendt bu görüşte olmasa da biz Bernstein (1996, s. 142) düşünce çizgisini takip ediyoruz ve Bernstein gibi hem radikal kötülüğün hem de kötülüğün sıradanlığının dünyada var olduğuna ve birbirleriyle hiçbir şekilde çelişmediğine inanıyoruz.

5. Sonuç

Bu çalışmanın ana sorunsalı sonunda şu iki soruya varmaktadır:

(a) Milenyum Çağı’nda neden hala “Gazze-kırım”, nam-ı diğer “İsrail Holokostu” gibi insandan kaynaklı ‘kötülüğe’ dayalı soykırım ve etnik temizlik girişimleri görülebilmektedir?

(b) Milenyum Çağı’nda neden hala “Gazze-kırım”, nam-ı diğer İsrail Holokostu gibi insandan kaynaklı “kötülüğe” dayalı soykırım ve etnik temizlik girişimleri sıradanlaştırılabilmektedir?

Nitekim bunlar, bir yandan itkileri kesinlikle çözülmesi gereken, öte yandan da bu çözümlemelerin olası bulguları üzerinde düşünülmesini gerektiren çok önemli ve kritik sorulardır. Zira sosyal bilimler aslında sosyal bilimciler tarafından ele alınması ve sonunda çözülmesi gereken sosyal sorunların, tartışmaların, meydan okumaların temelidir. Böylelikle, bu sorulara ana cevap ve çözümler getirecek olan siyaset bilimi de zaten toplumun sorunlarıyla doğrudan ilişkili hale dönüşebilmektedir.

Bu meyanda, Hannah Arendt'in soykırım ve totalitaryanizm literatürüne kazandırdığı iki ana kavram olan “radikal kötülük” ve “kötülüğün sıradanlığı”, günümüzde İsrail Devleti'nin Gazze'de uyguladığı soykırım, etnik temizlik, her nevi savaş ve insanlık suçunun arkasında yatan ve İsraili sivil ve asker yönetici egemen sınıflar ile İsrail Savunma Kuvvetleri mensupları ve bu soykırımı destekleyen Yahudilerin bu anlamda sahip olduğu zihinsel, betimsel, ruhsal, istemsel ve bilinçli itkiler ile etmenlerin ortaya konmasında anahtar kavramlar olarak önümüzde durmaktadır.

İsrail devleti ve yöneticileri, Gazze'de uyguladıkları soykırımı varan askeri operasyonlarda, Gazzeli Filistinlilere karşı radikal bir kötülük ile yaklaşmışlar ve bu kötülüğün hedefi olan; Gazzede yaşayan 2,5 milyon insanı, insanlıktan çıkarmak, değersizleştirmek ve onların tamamen gereksiz ve keyfi varlıklar olduklarına gerek onların gerekse tüm uluslararası toplumun inanmasını sağlama yolunda her türlü savaş ve insanlık suçunu işlemekten çekinmemiş ve geri adım atmamışlardır. Bu hedefi gerçekleştirmek için İsrail devleti ile onun sivil-asker yönetici egemen sınıfları, Gazzeli Filistinlileri yaşadıkları evlerinden zorla çıkarmış, Gazze'de iç ve dış düzensiz göçe zorlamış, tüm insani yardımların Gazzelilere ulaşmasını engellemiş, mülteci kampları dâhil her türlü yerleşim yerini imha etmiş, sığınılan okul, cami, kilise, hastane vb. tüm savaş-dışı ve savaşta korunan mahalleri bombalamış, yardım kuyruğunda bekleyen insanları bombalayarak katletmiş, bebek, çocuk, ihtiyar, hasta vb. dezavantajlı tüm insan ve grupların, bombalama, aç-susuz bırakma, sağlık imkânlarına ulaşmayı engelleme vb. sebeplerle diğer insanların önünde hayatlarını kaybetmelerine yol açmış, bu şekilde, kısaca Gazzeli Filistinlilere karşı 21. Yüzyılın en şiddetli “radikal kötülüğünü” uygulamıştır. Bu nedenle, İsrail Devleti'nin “radikal kötü” bir terör devleti olduğunu; onun sivil-asker yöneticilerinin ise, radikal kötülüğü uygulayan devlet teröristleri olduklarını vurgulamak hiç de yanlış bir tespit olmayacaktır.

Radikal kötülükle doğrusal bir ilişki içerisinde bulunup, onu tamamladığını tespit ettiğimiz kötülüğün sıradanlığı ise, İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu başta olmak üzere, İsraili tüm sivil ve asker yönetici egemen sınıfların Gazze'ye yönelik soykırım ve etnik temizlik eylemlerine atıfta bulunan bir ifade değildir; zira bunlarda sıradan olan hiçbir şey yoktur; bilakis hepsi olağan dışı ve insanlık dışıdır. Dolayısıyla, “kötülüğün sıradanlığı”, Netanyahu ile diğerlerinin güdülerine ve niyetlerine atıfta bulunur. İsrail Başbakanı Netanyahu, kabinesi, diğer tüm sivil-asker yönetici egemen sınıflar, görünüşte normal birer insandır. Tipleri ne canavara ne de seri katillere benzer. Ancak, kötü eylemler, açıkça görüldüğü gibi, sıradan olmayan şeylerdir. Sıradanlık terimi, iyiliğe uygulanabildiği gibi, kötülüğe de uygulanabilir. Nitekim Netanyahu ve diğer tüm İsraili sivil-asker yönetici egemen sınıflarda yer alan bireylere baktığımızda, şeytani birer canavarla karşılaşmıyoruz; bunun yerine görünüşte normal, neredeyse sıkıcı insan tipleri görüyoruz. Dolayısıyla, kötülüğün sıradanlığının ise, esasen, bir bakımdan Gazze'deki soykırım, etnik temizlik ve her nevi insanlık ve savaş suçunda şu ya da bu şekilde payı olan İsrail Başbakanı Netanyahu dâhil diğer tüm İsraili sivil ve asker yönetici egemen sınıflara mensup bireylerin normal görünümümlü birer insan olmalarına rağmen, ruh ve zihinlerinde içselleştirdikleri türlü kötülük güdü, niyet ve amacına, öte yandan günümüzdeki uluslararası toplum ile örgütlenmelerin Gazze'de yaşanan soykırım, etnik temizlik ile her nevi savaş ve insanlık suçuna karşı gösterdiği ilgisizlik, duyarsızlık ve vurdumduymazlığa vurgu yaptığına inanılmaktadır.

Son sözde şunu belirtmek uygun olacaktır; ister kötü [evil], ister sadece kötü [the merely bad], ister son derece kötü [extremely evil], ister sıradan kötü [banal, mundane evil], ister radikal kötü [radical evil], isterse de gerçek kötü [actual evil] olsun, kötülüğün genişliği bunların hepsini içerisine alacak kadar karanlık, koskocaman karanlık bir deliktir ve bu karanlık, dipsiz delik,

sadece totalitarizm, tiranlık, diktatörlük ve benzeri büyük dominant-hegemonik egemenlik yapıları ile açıklanamayacak kadar geniştir. Bu yüzden de kötülük, ne denli alışılmış, sıradan, benzeşik veya radikal olursa olsun, yaşamda hiç sona ermeyecek ve anlaşılamayacak bir fenomen olarak kalacaktır; zira kötülüğün nihai ve esas kaynağı, insan zihni ve ruhudur...

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazar herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedir.

Kaynakça

Agos (2025). BM raporu da kanıtladı: İsrail Gazze’de soykırım suçu işliyor. 16 Eylül 2025, <https://www.agos.com.tr/tr/yazi/35744/bm-raporu-da-kanitladi-israil-gazze-de-soykirim-sucu-isliyor>, (Erişim Tarihi: 11.10.2025).

Alkali, R.A. (2003). *Issues in International Relations and Nigeria’s Foreign Policy*. Northpoint Publishers Ltd. <https://cir.nii.ac.jp/crid/1970586434857126018>

Arabu, M.L. (2020). The State in International Politics: Concepts Processes and Functions. *Liwuram Journal of the Humanities*, 20(1), 179-187. <https://124.im/nOBc>

Arendt, H. (1973(1951)). *The Origins of Totalitarianism*. renewed edition. Harcourt Inc.

Arendt, H. (2006(1963)). *Eichmann in Jerusalem: A report on the banality of evil*. Penguin Books.

Bayat, M. (1986). *Milli Güç ve Devlet*. Belge Yayınları.

Benhabib, S. (2003). *The Reluctant Modernism of Hannah Arendt*. Bloomsbury Academic.

Bernstein, R.J. (1996). Did Hannah Arendt Change Her Mind?. In Larry May and Jerome Kohn (eds.). *Hannah Arendt: Twenty Years Later* (pp. 127-146). The MIT Press.

Bernstein, R.J. (2010a). *Radikal Kötülük*. (N. Erdoğan, F. Deniztekin, Çev.). Varlık Yayınları.

Bernstein, R.J. (2010b). Are Arendt’s Reflections on Evil Still Relevant? In Seyla Behabib (ed.). *Politics in Dark Times: Encounters with Hannah Arendt*, (pp. 293-304). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/S003467050800017X>

Bernstein, R.J. (2013). *Hannah Arendt and The Jewish Question*. Polity Press.

Blaxill, L. & Beelen, K. (2016), “A Feminized Language of Democracy? The Representation of Women at Westminster since 1945”, *Twentieth Century British History*, 27(3), 412-449. <https://doi.org/10.1093/tcbh/hww028>

- Bozbuğa, H. N. (2025). Kötülüğün sıradanlaşması: Gazze soykırımı örneği [The Banality of Evil: The Case of the Gaza Genocide]. *Diyanet İlmî Dergi*, 61(1), 275-296. <https://doi.org/10.15779/itobiad.480078>
- Bozok Üniversitesi. (2025). “Dünya Soykırımlar ve Büyük Katliamlar Tarihi”, Dünya Soykırımlar Tarihi İnfografik Yarışması, <https://infografikyarismasi.bozok.edu.tr/Home/Icerik/36>, (Erişim Tarihi: 02.10.2025).
- Bradshaw, L. (1989). *Acting and Thinking: The Political Thought of Hannah Arendt*. University of Toronto Press. <https://philpapers.org/rec/BRAAAT-14>
- Calhoun, C. & McGowan, J. (eds.). (1997). *Hannah Arendt and the Meaning of Politics*. University of Minnesota Press. <https://124.im/43Ptzq>
- D’Entrèves M.P. (1994). *The Political Philosophy of Hannah Arendt*. Routledge.
- Donelly, J. (2005). Realism. In S. Burchill et. al. *Theories of International Relations*. Palgrave Macmillan.
- Fry, K. (2015). Banality of Evil. In John Stone et al. (eds.). *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Race, Ethnicity and Nationalism* (pp. 1-2). John Wiley & Sons. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/9781118663202.wberen493/pdf> (Erişim Tarihi: 02.10.2025).
- Habermas, J. (2017). Hannah Arendt’s communications concept of power. In Hannah Arendt (pp. 67-88). Routledge. <https://124.im/PIqF>
- Kielmansegg, P.G., Mewes, H. & Glaser-Schmidt, E. (eds.). (1995). *Hannah Arendt and Leo Strauss: German Emigrés and American Political Thought after World War II*. Cambridge University Press. <https://124.im/2HE9>
- Meyerowitz, J. (2008), “A History of “Gender””, *The American Historical Review*, 113(5), 1346-1356. <https://doi.org/10.1086/ahr.113.5.1346>
- Mingst, K.A. (1999). *Essential of International Relations*. Norton & Company Inc.
- Reynolds, P.A. (1980). *An Introduction to International Relations for African Universities*. George Allen and Unwin.
- Rich, A. (1991). *An Atlas of the Difficult World: Poems 1968-1991*. W.W. Norton.
- Smeulers, A. & Werner, W. (2010). The Banality of Evil on Trial. In C. Stahn & L. van den Herik (eds.). *Future perspectives on international criminal justice* (pp. 24-43). T.M.C. Asser Press. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2550640
- Turan, R.I. (2025). Turkish president says Israel is committing ‘complete genocide’ in Gaza, blames Netanyahu. Anadolu Ajansı. 23.09.2025. <https://www.aa.com.tr/en/turkiye/turkish-president-says-israel-is-committing-complete-genocide-in-gaza-blames-netanyahu/3695602>, (Erişim Tarihi: 25.09.2025).

Türkiye Kamu Denetçiliği Kurumu (2024). *Gazze’de Etnik Temizlik: Ölüm-Yıkım-Yerinden Edilme*. Ankara: Kamu Denetçiliği Kurumu Yayını.

Villa, D. (ed.). (2000). *The Cambridge Companion to Arendt*. Cambridge University Press.

Whitfield, S.J. (1980), *Into the Dark: Hannah Arendt and Totalitarianism*. Temple University Press.

Yandaki, A.I. (2015). *The State in Africa: A Critical Study in Historiography and Political Philosophy*. Gaskiya Corporation Ltd.

Young-Bruehl, E. (2006). *Why Arendt Matters*. Yale University Press.

Zappa Play’s Zappa 1997 Concert Part 1, https://www.youtube.com/watch?v=P8Jz4UH2_8U, (Erişim Tarihi: 25.09.2025).